

Бібліотечна педагогіка – міждисциплінарний розділ *бібліотекознавства*, що базується на інтеграційній основі з педагогічною наукою та досліджує сутність, закони, методи й організацію педагогічних аспектів бібліотечно-інформаційної діяльності у всіх її проявах.

Об'єктом **Б. п.** є користувач книгозбірні та його читацькі інтереси, предметом – педагогічні аспекти бібліотечної діяльності.

Б. п. націлена на теоретичне обґрунтування педагогічних засад бібліотечної справи; закономірностей бібліотечно-педагогічного впливу на читацьку свідомість, читацьку діяльність та спілкування в читацькому середовищі; на становлення та розвиток освіченої, творчої, духовно багатой особистості, яка характеризується високою читацькою та *інформаційною культурою*. **Б. п.** розробляє принципи, методи, форми, технології читацького розвитку, виховання та навчання за допомогою читання в межах функціонування системи «бібліотека – користувач». Завдання **Б. п.** – формування навичок продуктивного читання, пошуку та вибору необхідної інформації, системи *бібліотечно-бібліографічних знань*, а також виховання сталого інтересу до читання та прагнення до самоосвіти з метою особистісного розвитку.

Складовими **Б. п.** є: педагогіка книги (бібліологічна педагогіка, педагогіка читання); педагогіка бібліотечних технологічних процесів; педагогіка бібліотечного середовища (бібліотечні ресурси та послуги, персонал, інтер'єр); педагогіка бібліотечного спілкування (бібліотечна педагогіка співпраці).

Б. п. розглядає бібліотеку як педагогічну систему, що виконує функції просвітництва, читацького й духовного розвитку користувачів, забезпечує організацію читання, зокрема дитячого, виховання *культури читання*, формування та розвиток *читацької компетентності*, а також взаємодію бібліотекаря і читача у процесі *бібліотечного обслуговування*. **Б. п.** присутня в усіх видах діяльності книгозбірні, реалізується у процесі спілкування з *користувачами*, через продумане формування документного масиву, бібліотечні каталоги, дизайн, освітні й культурно-просвітницькі програми та заходи, організацію науково-методичної роботи.

Дидактичними принципами **Б. п.** є: спрямованість бібліотечних послуг на задоволення потреб користувачів в інформації, знаннях, змістовному дозвіллі; забезпечення доступності, повноти і оперативності пропонованої користувачам інформації; диференційований та індивідуальний підхід у бібліотечному обслуговуванні; наочність; висока культура організації бібліотечного простору й міжособистісного спілкування; добровільність; рівноправність; плюралізм поглядів і свобода суб'єктів бібліотечної взаємодії.

Б. п. має у своєму арсеналі дві групи методів педагогічного впливу: *організовані* – які застосовують під час безпосереднього короткотермінового контакту з користувачем (бесіда, обмін думками, дискусія, обговорення книжок, статей і т. ін.); *опосередковані* – що передбачають використання бібліотечного середовища (концептуальний дизайн приміщень, *бібліотечні виставки*, організація *відкритого доступу до бібліотечного фонду*, коворкінгів, клубів за інтересами, наповнення *баз даних*, віртуальних представництв тощо).

Б. п. потенційно охоплює всі категорії користувачів, незалежно від їх віку і рівня освіти, різні типи бібліотек, основні форми та методи їхньої діяльності. На засадах **Б. п.** як сфери виховання й розвитку із застосуванням специфічних засобів базується передусім діяльність бібліотек, що обслуговують дітей та молодь. У *шкільних бібліотеках* **Б. п.** тісно поєднується зі шкільною педагогікою, яка досліджує закономірності виховання юного покоління в конкретних закладах освіти.

Як наукова дисципліна **Б. п.** охоплює проблематику педагогіки, соціології та психології читання, метою яких є вивчення впливу читання на особистість. Також вона безпосередньо пов'язана з іншими дисциплінами, зокрема: *бібліотечною філософією, бібліопсихологією, бібліосоціологією, бібліотечною етикою, бібліотечною валеологією*.

Сутнісними аспектами **Б. п.** є свобода спілкування бібліотекаря з користувачем; постійний моніторинг динаміки читацьких інтересів; вироблення рекомендацій щодо добору кращих книжок з орієнтацією на різнобічність читання; відсутність «домашніх завдань» і «оцінок»; моральне заохочення до систематичного читання і ведення *читацьких щоденників*; надання постійної допомоги в пошуку відповідей на різноманітні запитання з використанням довідково-пошукового апарату бібліотеки та відповідних видань, засвоєнні й використанні прочитаного. Спираючись на широку емпіричну базу, на основі досліджень, спостережень, експериментів, аналізу *бібліотечної статистики* тощо **Б. п.** покликана дати теоретичне обґрунтування педагогічним процесам у діяльності бібліотек.

Становлення і розвиток **Б. п.** відбувалися протягом тривалого часу та мали свої особливості.

Одним із основоположників **Б. п.** вважається німецький філософ та педагог І. Кант. Він дослідив теоретичну складову понять «культура», «пізнання», «творчість», «просвіта», «виховання», «навчання». Багато уваги приділяв читанню й написанню книжок, роботі в бібліотеці. Виокремив феномен «читацької публіки», тобто інтелектуальної аудиторії, до якої варто апелювати, ставити їй запитання. Книжка, на думку філософа, є фізичним витвором, зверненням видавця до публіки. За І. Кантом, основними засадничими принципами, що реалізуються у процесі читання, є *керівництво читанням*, яке здійснюють фахівці – вчителі, наставники, бібліотекарі або ж самі читачі, що досягли певного освітнього рівня. Внаслідок творчого осмислення інформації з книжок створюється нове

знання. Ідеї І. Канта визначають основні принципи інтелектуальної праці з книжкою і слугують фундаментом **Б. п.** Читання книжок з метою розвитку та виховання під керівництвом досвідченого наставника має вагомий ціннісно-цілеспрямований характер і визначає самоактуалізацію особистості.

До кінця 17 ст. склалися перші уявлення про педагогіку *дитячого читання*. Вони виникли внаслідок потреби виховувати освічене молоде покоління, навчати його читати і писати, а також зробити ці процеси доступнішими для ширшого кола дітей. Було обґрунтовано потребу ознайомлення дітей із найкращими зразками вітчизняної та світової літератур, пробудження в них інтересу до книги, читання як джерела знань і самоосвіти. Визнавалося значення розуміння світогляду дитини та сприйняття нею літературних творів керівниками дитячого читання. Ці вимоги знаходили своє втілення як у, власне, літературі для дітей, так і в діяльності педагогів, бібліотекарів.

Починаючи з 18 ст. педагогічні аспекти дитячого читання були предметом уваги багатьох діячів науки та культури: А. Болотова, М. Курганова, М. Ломоносова, М. Новикова.

На формування концепції розвитку **Б. п.** суттєво вплинула ідеологія просвітництва, що набула поширення на теренах України в 19-му – на початку 20 ст. і передбачала створення можливостей для кожного читача здобувати знання через процеси читання. Роль книжок і читання в розвитку особистості, зміст читання, його психологію, методи керівництва читанням, вивчення читачів та інші педагогічні аспекти аналізували письменники, критики, педагоги, фахівці бібліотечної справи, зокрема: *Х. Алчевська, Б. Грінченко, С. Русова, К. Ушинський, І. Франко* та ін. У 70–80-і рр. 19 ст., із зародженням *рекомендаційної бібліографії*, до створення каталогів, покажчиків на кшталт тритомників творів Х. Алчевської «Что читать народу?» (1884–1906) та «Книга взрослых» (1899–1900), активно долучалася педагогічна громадськість.

На початку 20 ст. бібліотекознавство розглядалось як складова педагогіки позашкільної освіти, першими формами якої були народні бібліотеки, читальні, шкільні книгозбірні. Засновник наукової теорії бібліопсихології М. Рубакін у статті «Как должно быть организовано внеклассное чтение учащихся» (1909) наголошував, що завдання читання ті ж самі, що й завдання виховання та освіти. Ця ідея набула розвитку в тогочасній педагогічній теорії бібліотечної справи, що була тісно пов'язана із формуванням теорії позашкільної освіти, фундаторами якої були Є. Мединський, С. Русова, В. Чарнолуський та ін. Теоретичне обґрунтування проблеми педагогічного впливу на читачів заклало основи теорії керівництва читанням як основного змісту **Б. п.** Значимими в цьому контексті були праці *С. Сірополка*, позаяк у них ішлося про рівноцінність шкільної та позашкільної освіти: «...шкільна і позашкільна освіта, маючи цілком самостійне значення, є рівноцінними частинами одного порядку явищ, а саме, того психологічного процесу, що спонукає людину до розширення свого розумового кругозору». Бібліотека як і школа, на думку вченого, переслідує схожі завдання. Різниця між ними полягає в тому, що школа прагне до розвитку просвіти головним чином через живе слово та безпосередній вплив на особистість, а бібліотека тяжіє до тієї самої мети шляхом розповсюдження корисних книжок як кращого засобу для самоосвіти.

У цей період педагогічні аспекти організації бібліотечного читання обговорювалися на загальнопедагогічних, бібліотечних, земських з'їздах і нарадах.

Особливе значення мав *Перший Всеросійський з'їзд із бібліотечної справи* (Санкт-Петербург, 1911), на якому наголошувалося на особливій ролі бібліотекаря як посередника між книжкою і читачем. Учасники дитячої секції з'їзду порушували питання про необхідність вивчення дитячої літератури, психології дитячого читання, розглядали дитячу бібліотеку-читальню як засіб для підготовки до самоосвіти, вказували на необхідності навчати дітей користуватися книжкою для задоволення самоосвітніх потреб.

Численні сформовані емпіричні уявлення і публікації про читання, бібліотечну діяльність у сфері позашкільної освіти призвели до інституціоналізації поняття «бібліотечна педагогіка». Цей термін уперше запровадив у науковий обіг петербурзький бібліотекознавець Б. Гуцин. У своїй рецензії на працю Є. Мединського «Методы внешкольной просветительской работы» (1915) він сформулював основні ідеї цієї науки, професійні вимоги до бібліотекарів, які працюють з дітьми. Б. Гуцин наголошував, що **Б. п.** реалізується на основі різнобічного вивчення книжкового репертуару, пріоритету читацьких інтересів і потреб, принципу добровільності суб'єктів бібліотечного спілкування у всіх його виявах. Водночас науковець підкреслював необхідність не лише задовольняти читацькі потреби, а й педагогічно їх корегувати. На його думку, бібліотекарі мають володіти **Б. п.** так само, як і бібліотечною технікою.

Підвалини т. зв. дитячої **Б. п.** заклала засновниця першої в Україні спеціалізованої бібліотеки для дітей *Д. Добра*. Вона розглядала читання, роль книги, бібліотеку, її функції і діяльність саме з позицій педагогіки. На думку Д. Доброї, бібліотека має значний педагогічний потенціал у формуванні читача, пробудженні в ньому потягу і любові до книжок, прищепленні вдумливого читання, шляхом добору високохудожніх творів виховує в читачів кращі людські якості. Напрацьований досвід Д. Доброї став фундаментом для поширення педагогічних практик у бібліотечному обслуговуванні дітей в Україні у 1920-і рр., коли розпочалося масове створення дитячих бібліотек чи дитячих відділів у книгозбірнях для дорослих, і в наступні десятиліття.

Актуальність і перспективність розроблення проблем педагогіки в контексті бібліотечної справи відзначали й інші теоретики і практики позашкільної та політичної освіти. У перші роки радянської

влади Н. Крупська, В. Невський, *Н. Фрідьєва* обґрунтовували необхідність використання досягнень педагогіки для збагачення бібліотечної теорії та практики. У цьому контексті намітився також зв'язок педагогіки і методичного керівництва бібліотечною справою, позаяк головну увагу було зосереджено не лише на організації в країні бібліотечного обслуговування, а й на визначенні змісту діяльності бібліотек як центрів політичного виховання трудящих. З огляду на це висувалися відповідні вимоги до методичних працівників – суб'єктів педагогічного впливу в методичному процесі.

У 1920 р. у Москві було створено Інститут дитячого читання (з 1923 р. – відділ дитячого читання Науково-дослідного інституту методів позашкільної роботи, з 1931-го – Інститут дитячої літератури й дитячого читання). Цей заклад був провідним науково-дослідним і методичним центром у галузі педагогіки дитячого читання, що мав всеосязний масштаб діяльності з конструктивною, хоча до кінця так і не реалізованою науковою програмою. Важливим напрямом діяльності Інституту стало дослідження дитини як читача у взаємозв'язку з вивченням дитячої книжки.

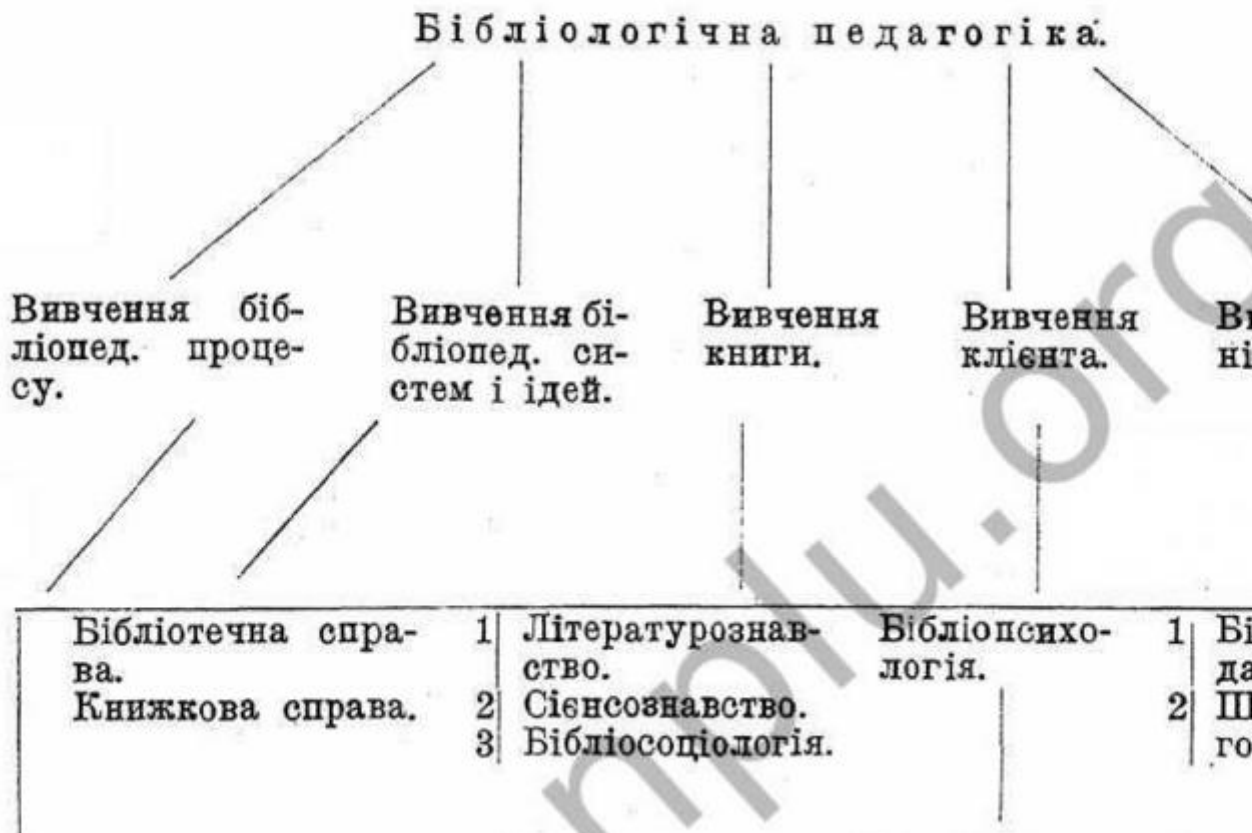
Із появою в СРСР перших *бібліотек для дітей* бібліотекознавці трактували бібліотеку як педагогічну установу, яка повинна мати певну програму своєї роботи, програму керівництва читанням дітей у конкретних політичних умовах. Процеси суспільного життя 1920–1930-х рр., насаджувана органами влади безумовна політизація всіх форм бібліотечної роботи були характерними і для діяльності дитячих бібліотек, дитячих відділень при масових книгозбірнях. По суті, вся їхня робота спрямовувалася насамперед на формування у дітей комуністичного світогляду.

Бібліологічна педагогіка як наука

Схема № 1

Бібліологія.
Бібліологічна соціологія.
Бібліологічна педагогіка.
Рекомендаційна та критична бібліографія.

Схема № 2

Бібліопедагогіка в системі бібліологічних дисциплін (Д. Бадика Бібліологічна педагогіка як наука. Бібліологічні вісті, 1930, № 2. С. 25)

Розроблення теоретичних засад **Б. п.**, як важливої складової книгознавства того часу, було одним із новаторських напрямів діяльності *Українського наукового інституту книгознавства* (УНІК, 1922–1936). Задля цього у структурі УНІКу 1926 р. було створено Кабінет вивчання книжки й читача, діяльність якого була зосереджена на дослідженні функціональної взаємодії в комплексі «книга –

читач» До обґрунтування понять «бібліотечна педагогіка» та «бібліологічна педагогіка» звернувся у своїх працях очільник Кабінету – бібліотекознавець і педагог *Д. Балика*. Його ідеї розкрито у статтях «Библиотека в свете современной педагогики» (1926), «Бібліологічна педагогіка як наука» (1930), а також у навчальному курсі «Бібліотечна педагогіка» та в діяльності однойменної кафедри, створеної в 1922 р. в Петроградському інституті позашкільної освіти (з 1924 р. – Комуністичний політико-просвітницький інститут ім. Н. К. Крупської, нині – Санкт-Петербурзький державний інститут культури). Д. Балика стверджував, що *«бібліотечна педагогіка розв'язує надзвичайно важливе для людського суспільства питання: якою має бути книжка, що гідно виховуватиме читача, залучатиме його до світової культури, якою повинна бути організація читання книжки та які знання про читачів потрібні для того, щоб підсилити вагу книжки»*.

Бібліологічну педагогіку Д. Балика розглядав як науку про *«організований вплив книжкою й через книжку, що має три чинники: читача, книжку й організацію книжок»*. Він стверджував, що бібліотека завжди здійснювала й реалізовувала практичні завдання всіх педагогів, вона є початком і кінцем всієї педагогіки. На думку вченого, **Б. п.** – це система роботи у взаємозв'язку: читач – книга, книга – читач. У контексті **Б. п.** основними складовими цієї науки є: вихованець-читач, виховне оточення, зміст книжки або прочитаного, їхня взаємодія.

Погляди Д. Балики на сутність **Б. п.** поділяла книгознавиця, фахівець у галузі дитячої книжки і дитячого читання *Г. Марголіна*. Вона активно поширювала ідеї вченого на практику роботи з читачами в спеціалізованих бібліотеках для дітей першої половини 20 ст.; розробляла педагогічні методи бібліотечного обслуговування; у своїх працях «До питання про нову українську дитячу книгу» (1927) «Формирование читательских навыков у детей и подростков» (1928), «За плану організації дитячого читання» (у співавторстві з Н. Перліною, 1930) теоретично обґрунтовувала ідеї щодо комплексного вивчення дитячої книжки, дитини – читача та дитячого бібліотечного читання як передумову читацького розвитку дітей і підлітків. За її доповіддю «Науково-дослідча робота над вивченням дитячої бібліотечної роботи», виголошеною під час спеціальної секції дитячих бібліотек на *Першому всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників* (1926), було ухвалено відповідну резолюцію.

У ці ж роки нав'язувалась і протилежна думка – про шкідливість читання. Дискусію спричинила опублікована в журналі «Красный библиотекарь» (1924, № 12) стаття В. Невського «Борьба с детским чтением». Автор запропонував великий перелік факторів буцімто негативного впливу читання на особистість, трактуючи його як зброю слабких, неактивних людей. Він стверджував, що книжка виховує в дітях сентиментальність, притупляє природну спостережливість, формує шаблонність думок і поведінки, спричиняє негативний вплив на фізичний розвиток дитини – порушує зір, призводить до «окису» крові, викривлення хребта тощо. Однак ця ідея не була підтримана в колі науковців і практиків. Натомість поширювалася думка про те, що читання книжкового тексту є особливим видом діяльності, одним із оптимальних засобів формування людини в людині, позаяк впливає на її розум, почуття, волю, розвиває уяву.

Пізніше з'явився термін «педагогіка читання», який тлумачили як науку про організацію виховного впливу через книжку. В 1920-і рр. були напрацьовані методики прищеплення учням шкіл і молоді любові до книги, формування в них потреби в систематичному *самоосвітньому читанні*. Широку популярність мали відповідні видання настановного типу, в котрих ішлося про те, як правильно читати, як записувати прочитане і т. ін.

У 1930-і рр. на тлі активізації в бібліотеках *пропаганди літератури* (політичної, виробничої, атеїстичної, художньої на засадах «соціалістичного реалізму») сутність **Б. п.** було зведено до авторитарного, з боку бібліотекаря, процесу керівництва читанням. Воно полягало в диктуванні читачам, що і як читати, інформуванні про літературу відповідно до потреб та інтересів читачів і водночас у руслі державних політичних, економічних, соціальних директив; у сприянні в оволодінні навичками самостійного вибору книжок, сприйнятті прочитаного. Надалі керівництво читанням стало на десятки років базовим принципом **Б. п.**, а його основним засобом – відповідним чином укладена рекомендаційна бібліографія.

Водночас М. Рубакін, перебуваючи вже в еміграції, використовував термін «педагогічне керівництво читанням», зазначаючи, що рекомендація книжок має бути організованою свободою їх вибору. *«Можливо, потрібно протестувати проти керівників читання в ім'я вільної свободи вибору особистістю, захищати інтереси кожної людини від їх впливу»*.

Центром розроблення педагогічних підходів до керівництва читанням дітей у 1930-х – на поч. 1940-х рр. був відділ дитячого читання Українського науково-дослідного інституту педагогіки (у 1930, 1934–1941 рр. відділ очолювала Г. Марголіна).

У процесі керівництва читанням прищеплювалася культура читання – формування в середовищі читачів знань, умінь та навичок аналітичної діяльності, зокрема, виділення найважливішої інформації в книжці, розділі, параграфі; здатність працювати з інформацією, що міститься на титулі та його звороті (автор, видавництво, зміст, *анотація*), а також у передмові і в додатках). Тому теорія керівництва читанням поступово знову трансформувалась у концепцію **Б. п.**, за якої реалізують педагогічний підхід до процесу взаємодії бібліотекаря і читача в межах бібліотечного обслуговування.

Теоретичне обґрунтування поняття «бібліотечна педагогіка» досить повно сформував бібліограф, книгознавець, бібліотекознавець *Л. Биковський*. У статті на сторінках журналу «Українська книга» (1938) він виокремив таку методичну складову бібліотекознавства, що займається справами читачівства, як **Б. п.**, і детально висвітлив її основні складові (загальну, теоретичну, прикладну, спеціальну та українську). *Л. Биковський* також зафіксував визначення **Б. п.** як науки про суть, закони, методи та організацію виховного процесу в бібліотеці, а також спрогнозував, що справа **Б. п.** набиратиме дедалі більшої ваги.

У цей період в Україні педагогічна підготовка бібліотекарів для дитячих бібліотек здійснювалася на бібліотечному факультеті Всеукраїнського інституту комуністичної освіти (ВУІКО, нині – *Харківська державна академія культури*), позашкільному факультеті Київського педагогічного інституту (нині – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова).

У наступні десятиліття в бібліотечних інститутах (згодом – інститутах, університетах, академіях культури) одним із обов'язкових у підготовці бібліотечних кадрів став курс педагогіки, бібліотекарів, насамперед шкільних та дитячих, фактично прирівнювали до педагогів. На питаннях бібліотечно-педагогічної роботи з дітьми зосереджували свою діяльність консультативно-методичні бюро, що діяли при створюванні у великих містах УРСР центральних (обласних) бібліотеках для дітей.

У радянському бібліотекознавстві проблеми **Б. п.** досліджували педагоги та бібліотекознавці *А. Айзенберг*, *А. Ванєєв*, *Л. Голенок*, *Ю. Григор'єв*, *І. Мейжис*, *В. Терьошин* та ін. На їхню думку, система педагогічного впливу на читачів в умовах бібліотеки реалізується, зокрема, за такими основними напрямками:

- через *книжку (документ)* і через *бібліотечний фонд* як організовану сукупність документів, що зберігаються в бібліотеці;
- через *довідково-пошуковий апарат* як уособлення *моделі бібліотечного фонду* і, відповідно, путівник по тих знаннях, що сконцентровані в документах цього фонду;
- через *бібліотекаря*, який здійснює педагогічний процес шляхом використання різних форм взаємодії з читачами;
- через *рекомендаційне бібліографічне обслуговування*, метою якого є диференційоване просування кращої літератури на допомогу навчанню, самоосвіті, формуванню ціннісних орієнтацій кожного читача;
- через *систему методичної діяльності*.

Педагогічна сутність бібліотеки, книжки й читання широко відображена й у спадщині педагога *В. Сухомлинського*. Він наголошував, що, школа починається з бібліотеки, а «без високої культури читання немає ні школи, ні справжньої розумової праці, читання – це найважливіший інструмент навчання та джерело багатого духовного життя».

У 1980-х рр. ідеї **Б. п.** було закладено в систему формування бібліотечно-бібліографічних знань, актуалізовану союзною реформою загальноосвітньої і професійної школи.

У наступні десятиліття відбувався розвиток **Б. п.** як навчальної дисципліни в системі підготовки бібліотечних працівників вищої кваліфікації. Так, у 1984/85 н. р. в Московському державному інституті культури було запроваджено спецкурс «Бібліотечна педагогіка», основною метою якого було формування в майбутніх бібліотекарів педагогічного мислення. Зміст курсу охоплював три взаємопов'язані напрями:

- загальні питання, у т. ч. предмет і метод **Б. п.**, вікові та психологічні особливості читачів, педагогічне спілкування в бібліотеці, характеристика бібліотекаря як педагога-вихователя;
- дидактика, де виокремлено зміст самоосвітнього читання, принципи, методи і форми освітнього процесу в бібліотеці;
- теорія виховання, що передбачає розкриття сутності процесів виховання, принципів, форм, методів виховної роботи в бібліотеці, теорії бібліотечного колективу.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. навчальний курс «Бібліотечна педагогіка» було запроваджено в навчально-виробничому комплексі середньої загальноосвітньої школи для підготовки старшокласників до професії бібліотекаря.

У 1990-і рр. проблеми **Б. п.** продовжував активно розробляти бібліотекознавець *В. Терьошин*. Зокрема, він запропонував варіант програми навчального курсу для вищої школи, у структурі якого передбачив кілька змістових блоків:

- 1) **Б. п.** як наукова і навчальна дисципліна;
- 2) педагогіка книги, як складова **Б. п.**;
- 3) бібліотека і читач, основні напрями їх спільної педагогічної діяльності;
- 4) загальні методи бібліотечно-педагогічної діяльності;
- 5) методика бібліотечно-педагогічної діяльності в системі «бібліотека – читач»;
- 6) методика бібліотечно-педагогічної діяльності в системі «бібліотека – група читачів»;
- 7) особливості бібліотечно-педагогічної роботи в бібліотеках різних типів і видів;
- 8) організація відділів бібліотечно-педагогічної роботи в бібліотеці.

До розроблення педагогічних засад діяльності бібліотек долучалися й інші вчені із закладів, що готували майбутніх бібліотекарів, у т. ч. Київського державного інституту культури (нині – *Київський національний університет культури і мистецтв*), зокрема *А. Чачко*. Підсумки цієї роботи було узагальнено в міжвишівському збірнику наукових праць «Развитие педагогических функций советских библиотек» (1991).

Уведення в систему підготовки бібліотечних кадрів навчальної дисципліни «Бібліотечна педагогіка» спричинило тривалу широку дискусію на сторінках бібліотекознавчої преси між прибічниками керівництва читанням як форми цілеспрямованого впливу бібліотеки на своїх читачів (А. Ванеєв, І. Мейжис) та їхніми опонентами (А. Айзенберг, Т. Полозова та ін.) щодо сутності й змісту поняття «бібліотечна педагогіка», зокрема в контексті нового курсу «Бібліотечне обслуговування», запровадженого на заміну курсу «Робота з читачами». Під час дискусії В. Терьошин запропонував термін «бібліотечна педагогіка співпраці».

Сучасні бібліотекознавці (переважно зарубіжні) **Б. п.** розглядають передусім як наукову дисципліну про формування та розвиток читача у всьому різноманітті його взаємодії зі світом інформації, бібліотечним середовищем, інформаційними ресурсами, продуктами та послугами. **Б. п.** вважають також галуззю бібліотекознавчого знання про бібліотеки, що обслуговують юних користувачів (шкільні, для дітей, для юнацтва), а педагога-бібліотекаря – основним суб'єктом бібліотечно-педагогічної діяльності в закладах загальної середньої освіти.

У сучасному українському бібліотекознавстві питання **Б. п.** на теоретичному рівні системно не розглядають. Проте до проблематики цієї дисципліни звертаються Л. Баліка (педагогічні аспекти вивчення читацьких інтересів), Н. Демчук (бібліопедагогіка в контексті книгознавчих парадигм Д. Балики та М. Рубакіна), *Т. Долбенко* (розвиток пізнавальних інтересів учнів у процесі читання), О. Матвійчук (бібліопедагогіка у шкільній бібліотеці, різноманітні аспекти виховання книжкою у спадщині вітчизняних педагогів і просвітителів), О. Покусова (педагогічні засади роботи шкільних бібліотек), В. Шуляр (бібліопедагогіка в контексті медіаосвітніх практик).

У незалежній Україні бібліотеку (насамперед шкільну) знову розглядають як педагогічну систему, спрямовану на виховання й освіту своїх користувачів, освітня роль бібліотек знову привертає увагу бібліотекознавців. Усвідомлюючи, що фахівці нової генерації для освітнянських бібліотек повинні не тільки вільно володіти новими бібліотечно-інформаційними технологіями, а й мати ґрунтовні знання з педагогіко-психологічного комплексу, за ініціативою вчених *П. Рогової* та *Т. Ківшар* в низці закладів вищої освіти педагогічного профілю було запроваджено інтегровану спеціальність «педагог-бібліотекар». У 2003 р. в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова започатковано підготовку фахівців із означеної спеціальності на денній та заочній формах навчання.

В умовах реалізації концепції Нової української школи педагогічна діяльність бібліотек, що працюють з дітьми, стала особливо затребуваною. Формування читацької самостійності учнів як складової інформаційної культури особистості віднесено до пріоритетних завдань школи і бібліотеки, а отже знання **Б. п.** знову потребує від бібліотекарів її теоретичного та прикладного осмислення. З цією метою в Інституті післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка розроблено *дистанційний модуль «Бібліотечна педагогіка»* (О. Матвійчук), який розміщено на платформі дистанційного навчання.

В основу **Б. п.** сучасності покладено головні принципи роботи з книжкою, підручником, іншими джерелами інформації. Формування читачів (їх залучення, вивчення інтересів, керування процесом читання, співпраця з читачами) відбувається різними шляхами й способами, залежно від віку й розвитку особи.

Б. п. присутня в усіх видах діяльності школярів, сприяє цілеспрямованому розвитку їхніх читацьких інтересів, відкриває доступ до знань та інформації. Реалізується вона вчителем або бібліотекарем у процесі бібліотечно-бібліографічної освіти, вибору і просуванні книжок, читання, завдяки чому нове знання дитина черпає не лише з інформації, що міститься в книжці, а й завдяки власній рефлексії, творчому опрацюванню, осмисленню змісту твору. Пізнавальна діяльність учнів здійснюється в процесі читання, має вагомий цінність, позаяк спілкування з книжкою розширює знання в галузі культури, розвиває пам'ять, уяву, навчає, виховує. Важливим каналом отримання знань є науково-пізнавальна, навчальна і ділова література, довідкові видання та енциклопедії.

Б. п. реалізується за допомогою різних форм, методів і прийомів у безпосередньому спілкуванні бібліотекарів з користувачами, шляхом формування бібліотечних фондів, довідково-бібліографічного апарату, дотримання основних дидактичних принципів у взаємодії з відвідувачами книгозбірень. У цьому контексті бібліотекар є педагогом, організатором самостійної роботи читачів у бібліотеці.

Традиційним дидактичним інструментом **Б. п.** є *бібліотечні уроки* / заняття з інформаційної культури та культури читання (вибір книжок, орієнтування в бібліотеці, структурі бібліотечних фондів, каталогів, у структурі самої книги; вміння користуватися енциклопедіями, довідниками, бібліографічними посібниками та ін.). До дидактичних цілей системи бібліотечних уроків належить також підтримка і розвиток інтересу до читання різних видів літератури.

Арсенал інформаційно-педагогічних засобів сучасного бібліотекаря урізноманітнений багатьма формами залучення до читання й *популяризації літератури* – як традиційними (бесіди, *читання*

вголос, читацькі конференції, огляди й обговорення книжок, **книжкові виставки, усні журнали**, ігрові форми, творчі конкурси, вікторини і т. ін.), так і інноваційними (інтерактивні медійні літературні ігри, тренінги, **буктуби, буктрейлери**, квести тощо).

Б. п. є перспективною галуззю для вітчизняного бібліотекознавства й потребує системного підходу в розробленні її теоретико-методологічних засад, з урахуванням сучасних негативних тенденцій зниження інтересу в суспільстві до читання та його заміни соціальними мережами та іншим, часто сумнівним або шкідливим, контентом в інтернеті.

Джерела

Рубакин Н. Как должно быть организовано внеклассное чтение учащихся / Н. Рубакин // Рус. шк. – 1909. – № 9, отд. 1. – С. 174–203 ; № 10, отд. 1. – С. 19–35.

Серополко С. Внешкольное образование : сб. ст. / С. Серополко. – Москва : Изд. журн. «Пед. листок», 1912. – 128 с. – (Учительская библиотека).

Добрая Д. Ю. Детская библиотека Д. Ю. Доброй в Киеве // **Новости дет. лит.** – 1914. – № 9. – С. 1–7.

Рубакин Н. А. Практика самообразования (Среди книг и читателей): Опыт системы самообразовательного чтения, применительно к личным особенностям читателей / Н. А. Рубакин. – Москва : Наука, 1914. – 263 с.

Гущин Б. П. [Рецензия] / Б. П. Гущин // Библиотекарь. – 1915. – Вып. 3–4. – С. 412–414. – Рец. на кн.: Медынский Е. Н. Методы внешкольной просветительской работы. Опыт методики для гг. библиотекарей, лекторов, лиц, ведущих занятия со взрослыми, заведующими народными домами и пр. – Петроград, 1915. – VIII, 114 с. – Изд. авт.

Медынский Е. Н. Методы внешкольной просветительской работы / Е. Н. Медынский. – Петроград, 1915. – 110 с. – Изд. авт.

Медынский Е. Н. Внешкольное образование, его значение, организация и техника / Е. Н. Медынский. – 2-е изд., знач. доп. и перераб. – Москва : Наука, 1916. – 327 с.

Русова С. Ф. Позашкільна освіта: засоби її переведення : лекції, читані на позашк. ф-ті Київ. пед. ін-ту / С. Русова. – [Київ] : Дзвін : Укр. шк., [1918?]. – (Українська педагогічна бібліотека ; № 14).

Балика Д. Методика разговора с читателем / Д. Балика // Красный библиотекарь. – 1925. – № 8. – С. 32–49.

Балика Д. Библиотека в свете современной педагогики / Б. Балика // Библиотека : сб. ст. – Москва ; Ленинград : Госиздат, 1927. – С. 54–62.

Марголіна Г. До питання про нову українську дитячу книгу / Г. Марголіна // **Бібліологічні вісті.** – 1927. – № 1. – С. 37–45.

Балика Д. Бібліологічна педагогіка: (визначення, предмет, межі) / Д. Балика // **Журн. бібліотекознавства та бібліогр.** – 1928. – № 2. – С. 96–107.

Балика Д. Бібліологічна педагогіка / Д. Балика. – Київ, 1928. – 14 с.

Марголіна А. Формирование читательских навыков у детей и подростков / А. Марголіна // Красный библиотекарь. – 1928. – № 1. – С. 37–55.

Балика Д. Бібліологічна педагогіка як наука / Д. Балика // **Бібліол. вісті.** – 1930. – № 2. – С. 15–28.

Марголіна Г. За планову організацію дитячого читання / Г. Марголіна, Н. Перліна // Виробнича думка. – 1930. – № 16. – С. 1–4.

Биковський Л. Бібліотечна педагогіка / Лев Биковський // **Укр. книга.** – 1938. – № 2. – С. 36–39.

Марголіна Г. З історії організації дитячого читання / А. Н. Марголіна // **Наук. записки / Укр. наук.-дослід. ін-т педагогіки.** – Київ, 1939. – Т. 1. – С. 110–135.

Педагогічна спадщина з питань дитячого читання / заг. ред. і вступ. ст. А. Н. Марголіної ; Укр. НДІ педагогіки ; [тексти підібрали : А. Н. Марголіна, А. М. Різниченко]. – Київ : Рад. шк., 1941. – 252 с.

Стецько І. М. Бібліотекар-педагог / І. М. Стецько // Рад. шк. – 1965. – № 23. – С. 75–77.

Голенок Л. Н. Педагогические особенности методической деятельности // **Сов. библиотечное ведение.** – 1975. – № 5. – С. 81–94.

Руководство чтением детей в библиотеке : учеб. пособие для библ. фак. ин-тов культуры / под. ред. Н. Н. Житомировой. – 3-е изд. перераб. и доп. – Москва : Книга, 1976. – 319 с.

Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Радян. шк., 1976. – Т. 1–5.

Айзенберг А. Я. О содержании курса «Библиотечная педагогика» / А. Я. Айзенберг // **Совет. библиотечное ведение.** – 1985. – № 1. – С. 88–90.

Айзенберг А. Я. Углубление педагогической подготовки библиотечных кадров / А. Я. Айзенберг // **Совет. библиотечное ведение.** – 1986. – № 5. – С. 69–72.

Полозова Т. Д. Библиотечная работа с юными читателями – дело педагогическое / Т. Д. Полозова // Совет. педагогика. – 1986. – № 12. – С. 34–40.

Валькова В. О тайнах профессии : программа подготовки старшеклассников к профессии библиотекаря // Библиотека. – 1990. – № 11. – С. 20–22.

Развитие педагогических функций советских библиотек: межвуз. сб. науч. тр. – Москва, 1991. – 158 с.

Мейжис И. А. Две стратегии в руководстве чтением // Науч. и техн. б-ки СРСР. – 1992. – № 7. – С. 29–43.

Терёшин В. И. Библиотечная педагогика // Совет. библиотековедение. – 1992. – № 2. – С. 45–58.

Терёшин В. И. Библиотека – педагогическая система // Библиотековедение. – 1998. – № 5. – С. 33–46.

Зніщенко М. П. Педагогічні аспекти в бібліотечній діяльності Д. Ю. Доброї : навч. посіб. : для студентів ВУЗів / Микола Зніщенко. – Київ : Смолоскип, 1999. – 138 с.

Конюкова І. Елементи риторики в педагогічній майстерності сучасного бібліотекаря / І. Конюкова // Вісн. Кн. палати. – 2001. – № 3. – С. 8–9.

Долбенко Т. О. Активізація пізнавальної діяльності підлітків / Т. О. Долбенко ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : Артта, 2003. – 244 с.

Лысикова Н. П. И. Кант как основоположник библиотечной педагогики // Иммануил Кант и актуальные проблемы современной философии : сб. науч. тр. / под общей ред. Л. И. Тетюева. – Москва : ООО Изд-во «Экшэн», 2005. – С. 230–235.

Бородина В. А. Теория и технология читательского развития в отечественном библиотековедении : монография : в 2 ч. / В. Бородина. – Москва : Шк. б-ка, 2006. – 336 с.

Збаровская Н. В. Библиотечная педагогика как научная дисциплина // Библиотековедение. – 2006. – № 2. – С. 118–125.

Демчук Н. Синкретична природа теорії бібліопедагогіки та бібліопсихології (компаративістична студія книгознавчих парадигм Д. Балики та М. Рубакіна) / Наталія Демчук // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2008. – Вип. 3. – С. 164–179.

Заліток Л. Форми роботи з книжкою у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / Л. Заліток // Іст.-пед. альм. – 2009. – Вип. 1. – С. 70–80.

Клименкова Н. В. Библиотечная педагогика: теоретико-методологические аспекты // Библиотечные технологии: наука о мастерстве. – 2009. – № 2. – С. 61–64.

Руководство чтением как основной принцип библиотечной педагогики // Лысикова Н. П. Современная библиотека и образование / Н. П. Лысикова, О. И. Алимаева, Н. Р. Вакулич. – Москва : Литера, 2009. – С. 14–23.

Іванова Я. Є. Педагогічна діяльність бібліотеки / Я. Є. Іванова // Шкільна б-ка. – 2010. – № 6. – С. 26–28.

Клименкова Н. В. Библиотерапия как направление библиотечной педагогики: теоретико-методический аспект / Н. В. Клименкова // Бібліятэкі і музеі ў сістэме інавацыйнай дзейнасці : матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 21–22 кастр. 2009 г.). – Мінск, 2010. – С. 32–37.

Тихомирова И. И. Библиотечная педагогика, или Воспитание книгой : учеб.-метод. пособие для библиотекарей, работающих с детьми / И. И. Тихомирова. – Санкт-Петербург : Профессия, 2011. – 384 с.

Шуляр В. І. Бібліотечна педагогіка і перспективи співпраці / Василь Іванович Шуляр // Глаголь добро : суспільно-гуманітар. альм. – Миколаїв : Науково-педагогічна бібліотека, 2011. – № 1. – С. 20–21.

Матвійчук О. Є. Бібліотечна педагогіка / О. Є. Матвійчук // Пед. освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – 2012. – № 17. – С. 61–65.

Покусова О. С. Педагогічні засади роботи шкільних бібліотек в Україні (друга половина XIX ст. – 20-ті роки XX ст.): історіографічна і джерельна основа дослідження / О. С. Покусова // Пед. дискурс. – 2013. – Вип. 15. – С. 563–568.

Черниш Н. Основи бібліології : навч. посіб. / Н. Черниш. – Київ : Наша культура і наука, 2014. – 219 с.

Баліка Л. М. Читацький інтерес як педагогічний феномен: історико-педагогічна рефлексія / Л. М. Баліка // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 2. – С. 254–262.

Поперечна Л. Шкільний бібліотекар – педагог медіа- та інформаційної культури / Поперечна Л. // Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. і XXII Всеукр. пед. читань, 24–25 верес. 2015 р. / Нац. акад. пед. Наук України [та ін.]. – Херсон, [2015]. – Ч. 3. – С. 93–97; Шкіль. бібл.-інформ. центр. – 2014. – № 1. – С. 50–54.

Муналбаева У. Д. Библиотечная педагогика. История. Теория. Практика : учеб. пособие / У. Д. Муналбаева. – Астана, 2015. – 250 с.

Баліка Л. М. Бібліопедагогіка як наука про вивчення читацьких інтересів / Л. М. Баліка // Інноватика у вихованні. – 2016. – Вип. 3. – С. 190–194.

Матвійчук О. Є. Бібліотечна педагогіка, або виховання книжкою / О. Є. Матвійчук // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського. – 2016. – Вип. 5. – С. 24–30.

Матвійчук О. Є. Виховання культури читача в педагогічній спадщині Софії Русової / О. Є. Матвійчук // Особистість, суспільство, політика: матеріали. V Міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 1. / упоряд. С. Терепищій. – Люблін : WSEI, 2016. – С. 20–23.

Баліка Л. М. Педагогічні основи роботи шкільних бібліотек щодо розвитку в учнів інтересу до читання / Л. М. Баліка // Інноватика у вихованні. – 2017. – Вип. 6. – С. 225–236.

Жеребкіна, З. Г. Виклики сьогодення: як зацікавити читача процесом читання (методичний аспект) / З. Г. Жеребкіна, Т. І. Писаренко // Шк. бібліотекар : наук.-метод. журн. – 2018. – № 9. – С. 3–15.

Медіаосвіта: стратегія й тактика співпраці медіапедагогів і бібліотекарів // Науковий та практичний досвід упровадження медіаосвіти в інформаційно-освітній простір Миколаївщини : зб. наук.-практ. матеріалів / упоряд. В. І. Шуляр, В. В. Стойкова, Т. В. Бундюченко ; рец. Л. А. Найдьонова, Т. В. Гриненко. – Миколаїв : ОІППО, 2019. – С. 6–12.

Матвійчук О. Є. Впровадження дистанційного модуля «Бібліотечна педагогіка» в Інституті післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка // Бібліопсихологія, бібліопедагогіка, бібліографістика, бібліотерапія в освіті: теорія і практика: зб. тез доповідей I всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 27 серп. 2021 р., Мукачєво / редкол.: Т. Д. Шербан (голов. ред.) [та ін.]. – Мукачєво : МДУ, 2021. – С. 17–18.

Ракша А. Педагогіка Марії Монтессорі в сучасній бібліотеці для дітей / Анжела Ракша // Бібл. планета. – 2021. – № 1. – С. 12–14.

Поперечна Л. А. Ідеї читацького розвитку в бібліотечно-педагогічній спадщині Ганни Марголіної / Л. А. Поперечна // Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, відп. ред. О. М. Василенко. – Київ, 2022. – С. 252–254.

Поперечна Лідія Андріївна

Матвійчук Оксана Євгенівна

Статтю створено : 10.11.2022

Останній раз редаговано : 10.11.2022